

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Мектепке дейінгі балалардың тілін дамытуға арналған дидактикалық ойындар

ЖАРИЯЛАНДЫ 19.01.2026	ТІРЕК СӨЗДЕР bilimger, байланыстырып сөйлеу, диалогтық қарым-қатынас, дидактикалық ойын, мектепке дейінгі білім, ойын арқылы оқыту, педагогикалық шарт, сөздік қор, тіл дамыту	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/186760/
--------------------------	---	--

Разханова Жансая Болатханқызы*“Успех-GOLD-8” ЖШС**Тәрбиеші*

Аннотация

Мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың тілін дамытуда дидактикалық ойындарды қолданудың педагогикалық мәні ғылыми-әдістемелік тұрғыдан талданады. Дидактикалық ойындардың тілдік дағдыларды (дыбыстық мәдениет, сөздік қор, грамматикалық құрылым, байланыстырып сөйлеу, диалог) қалыптастырудағы мүмкіндіктері сипатталып, оларды ұйымдастырудың тиімді шарттары көрсетіледі. Ойын арқылы оқытуда баланың қызығушылығы мен әрекеттік тәжірибесі негізгі қозғаушы күш ретінде қарастырылып, тәрбиешінің тілдік үлгісі, қарым-қатынас мәдениеті, кері байланысы мен бағалаудың қалыптастырушы сипатының маңызы айқындалады. Материалда дидактикалық ойындарды күн тәртібіне жүйелі кіріктіру логикасы ұсынылып, нәтижеге бағдарланған жұмыс жүргізудің өлшемдік бағыттары тұжырымдалады.

Кілт сөздер

мектепке дейінгі білім, тіл дамыту, дидактикалық ойын, сөздік қор, байланыстырып сөйлеу, диалогтық қарым-қатынас, ойын арқылы оқыту, педагогикалық шарт.

Кіріспе

Мектепке дейінгі кезең – тілдің табиғи жолмен қарқынды қалыптасатын, баланың қоршаған ортамен байланысы негізінен сөйлесу арқылы реттелетін сезімтал даму

сатысы. Бұл жаста тіл дамыту жұмысы тек «сөз үйрету» деңгейімен шектелмей, баланың ойлауын, эмоциялық-әлеуметтік тәжірибесін, өзін білдіру мәдениетін, тыңдау мен түсінуді, өзара келісімге келуді қамтитын кешенді үдеріс ретінде ұйымдастырылуы тиіс. Тілдік орта сапасы мен тәрбиешінің кәсіби әрекеті баланың белсенді сөздігін кеңейтуге, сөйлем құрау икемін тұрақтандыруға, өз ойын жүйелі жеткізуіне, құрдастарымен диалог құруына тікелей ықпал етеді. Осы тұрғыдан дидактикалық ойын – оқу міндетін ойындық мотивпен біріктіретін, баланың табиғи қажеттіліктеріне сәйкес келетін, тілдік әрекетті «мәжбүрлеусіз» белсендендіретін тиімді әдістемелік құрал. Дидактикалық ойындарды мақсатты іріктеу мен жүйелеу тәрбие жұмысының нәтижелілігін арттырып, тіл дамытуды күнделікті қарым-қатынастың тұрақты нормасына айналдырады.

Дидактикалық ойынның тіл дамытуды қолдайтын теориялық негізі

Дидактикалық ойын – нақты педагогикалық мақсатқа бағытталған, ережесі айқын, мазмұны баланың жас ерекшелігіне лайықталған және нәтиже ретінде белгілі бір дағдыны қалыптастыруға бағдарланған ойын түрі, сондықтан ол еркін ойынды алмастырмай, керісінше соның табиғи белсенділігін оқу міндетімен ұштастырады. Тіл дамыту тұрғысынан ойынның құндылығы – бала сөзді дайын үлгі ретінде жаттап қоймай, әрекет контекстінде қолдануға мәжбүр болмай, өз еркімен қолдануға ұмтылатындай жағдай тудыруында; мұнда сөз мағынасы затпен, қимылмен, эмоциямен және әлеуметтік рөлмен байланысып, пассив сөздік біртіндеп актив қорына өтеді. Дидактикалық ойын құрылымында «ынта» (қызығу), «тәртіп» (ереже), «мазмұн» (тақырыптық өріс), «қарым-қатынас» (диалог), «кері байланыс» (қателікті түзету, қолдау) бір жүйеге түсіп, баланың дыбысты дұрыс айтуына ғана емес, сөйлеу әрекетін жоспарлауына, тыңдау мәдениетіне, өзгенің сөзін қабылдап жауап құрауына мүмкіндік береді. Педагог үшін маңыздысы – ойын міндетін тілдің нақты компонентімен сәйкестендіру: бір ойында дыбыстық есту мен артикуляция басым болса, келесінде сөз мағынасы мен сөйлем құрылымы, одан кейін байланыстырып сөйлеу мен шағын мәтін құрастыру алдыңғы орынға шығуы тиіс, осылайша тіл дамытудың біржақтылығы жойылып, кешенділік қамтамасыз етіледі.

Тіл дамытатын дидактикалық ойындардың мазмұндық бағыты және тіл компоненттері

Тілді дамытуға арналған дидактикалық ойындардың мазмұны баланың өмірлік тәжірибесіне жақын тақырыптарға сүйенгенде ғана тиімді болады, өйткені таныс әрекет пен таныс заттар баланың сөйлеуге сенімділігін арттырып, жаңа сөзді қабылдауды жеңілдетеді. Мысалы, «Сиқырлы қап» сияқты заттық ойындарда бала қолымен сипап сезіну арқылы заттың белгісін сөзбен атауға тырысады, бұл сын есімдерді (түсі, көлемі, фактурасы) нақты жағдаятта қолдануға үйретеді; «Кім қалай дыбыстайды?» тәрізді еліктеу ойындары дыбыстық мәдениетті, фонематикалық естуді және сөйлеу мүшелерінің қимылын реттеуді күшейтеді; «Сурет сөйлейді» немесе «Бір сурет – бір

әңгіме» сияқты ойындық тапсырмаларда бала оқиғаны бастау-дамыту-аяқтау логикасымен құрастырып, байланыстырып сөйлеуін дамытады. Рөлдік элементі бар дидактикалық ойындар («Дүкен», «Емхана», «Саяхат») диалогтық қарым-қатынасты табиғи түрде белсендіреді, өйткені бала сұрақ қоюға, өтініш айтуға, келісуге, нақтылауға, алғыс білдіруге мәжбүр болмай, рөл талабына сай өзі ұмтылады. Грамматикалық құрылымды қалыптастыруда ойындық «қате табу», «жалғастыр», «сәйкестендір» типіндегі тапсырмалар сөйлемді дұрыс құрау дағдысын ойын шартына енгізіп, балалардың «дұрыс айтуға» ішкі мотивациясын тудырады; ал сөздік қорды жүйелеуде тақырыптық өрістерді (отбасы, табиғат, көлік, тағам, кәсіп) ойын арқылы қайталау сөздердің мағыналық байланысын бекітіп, бала тілін «жинақы» әрі «дәл» етуге көмектеседі. Осылайша дидактикалық ойындар тек тілдік материалды көбейтпей, сөйлеудің қызметтік жағын – қарым-қатынас құру, өз ойын жеткізу, тыңдау және жауап беру мәдениетін тұрақтандырады.

Ойындарды ұйымдастырудың педагогикалық шарттары және қалыптастырушы бағалау

Дидактикалық ойын нәтижелі болуы үшін ең алдымен тілдік орта «сөйлетуге итермелейтіндей» құрылуы қажет: баланың сөз айтуына мүмкіндік беретін материалдардың қолжетімділігі, ойыншықтардың мағыналық әртүрлілігі, суреттер мен карточкалардың жасқа сай көрнекілігі, күн тәртібіндегі тұрақты «сөйлесу сәттері» (шеңберде амандасу, серуенде бақылауды айту, ертегіге пікір білдіру) жүйелі ұйымдастырылуы тиіс. Тәрбиешінің рөлі ойын басқарудан бұрын тілдік үлгі ұсыну арқылы көрінеді: педагог қысқа да анық сөйлеммен сөйлеп, сұрақты баланың жас ерекшелігіне сай құрып, жауапты «созып алу» емес, мағынаны нақтылауға жетелейтін кері байланыс береді, сонымен бірге қателікті тоқтатып тастамай, «қайта айту», «үлгі бойынша түзету», «таңдау ұсыну» тәсілдері арқылы баланың сөйлеу белсенділігін сақтайды. Қалыптастырушы бағалау дидактикалық ойынға табиғи түрде енгенде, бала өзін қауіпсіз сезінеді: мұнда «дұрыс/бұрыс» үкімі емес, «тағы бір рет байқап көрейік», «басқаша айтсақ қалай болады?» сияқты қолдаушы тілдік стратегиялар маңызды, өйткені тіл үйренуде қорқыныш пен ұяңдық сөйлеу әрекетін тежейді. Сонымен қатар ойындарды даралау қажет: бір балаға қысқа жауап жеткілікті болса, екінші балаға толық сөйлеммен айту талабы қойылады, үшіншісіне суретке сүйеніп сөйлеуге мүмкіндік беріледі, осылайша бәрі ортақ ережеге қатыса отырып, әрқайсысы өз деңгейінде тілдік өсім алады. Ата-анамен ықпалдастық та шарттың бір бөлігі: үйде қайталанатын қарапайым ойындық сөйлесу үлгілері (зат сипаттау, күн тәртібін әңгімелеу, бірге кітап қарау) балабақшадағы жұмыстың әсерін күшейтіп, баланың сөйлеуді «ортақ мәдениет» ретінде қабылдауына жағдай жасайды.

Дидактикалық ойындарды күнделікті үрдіске кіріктірудің жүйелік

моделі және күтілетін нәтиже

Тіл дамытуға арналған дидактикалық ойындарды тиімді қолданудың басты қағидасы – оларды жеке «бір реттік қызық» ретінде емес, тәрбиелеу-білім беру процесінің логикасына кіріктірілген жүйе ретінде жоспарлау, яғни ойын мазмұны күнделікті тақырыппен, балалардың тәжірибесімен және апталық мақсатпен байланыста құрылуы тиіс. Мысалы, апта ішінде бір тақырып аясында ойын міндеті кезең-кезеңімен күрделенеді: алғашқы күндері сөздік қорды енгізу және бекіту басым болса, келесі күндері сол сөздерді сөйлемде қолдану, одан кейін қысқа диалог құру, соңында шағын әңгіме немесе оқиға құрастыруға шығу арқылы бала «сөзден – сөйлемге, сөйлемнен – мәтінге» табиғи өтеді. Бұл жерде қайталау міндетті түрде бар, бірақ ол бірсарынды емес, әртүрлі ойын формасында қайталанады, сондықтан бала бұрынғы сөзді жаңа жағдайға көшіруді үйренеді және сөйлеу икемі тұрақтанады. Жүйелік модельде ойын тек ұйымдастырылған іс-әрекет кезінде ғана емес, күн тәртібінің барлық бөлігінде қолданылғанда нәтиже айқын көрінеді: таңғы қабылдауда қысқа диалог, серуенде бақылауды сипаттау, тамақтануда мәдени сөз үлгілері, ертегі тыңдағаннан кейін пікір айту, құрдаспен келісімге келу секілді табиғи коммуникациялық жағдаяттар тілдің «тірі» қызметін ашады. Күтілетін нәтиже ретінде баланың актив сөздігі ұлғайып, сөздерді мағынасына сай қолдануы жиілейді, дыбыстық мәдениеті жақсарып, сөйлем құрау тұрақтанады, сұрақ қою және жауап беру дағдысы нығаяды, ең бастысы – бала өз ойын қысылмай жеткізуге үйреніп, сөйлесім әрекеті әлеуметтік бейімделудің сенімді құралына айналады.

Қорытынды

Дидактикалық ойындар мектепке дейінгі балалардың тілін дамытуда жоғары әлеуетке ие, өйткені олар оқу мақсатын баланың жетекші әрекетімен табиғи үйлестіріп, сөйлесімді эмоционалды жағымды тәжірибеге айналдырады. Тиімділік ойынның көптігімен емес, мақсатты іріктелуімен, тіл компоненттерімен сәйкестендірілуімен, педагогтің тілдік үлгісі мен қолдаушы кері байланысымен, сондай-ақ күн тәртібіне жүйелі кіріктірілуімен анықталады. Сондықтан тәрбиеші үшін негізгі кәсіби міндет – ойын арқылы тілдік ортаны байыту, әр баланың деңгейіне сай сөйлету стратегиясын қолдану және нәтижені қалыптастырушы бағалау арқылы тұрақтандыру. Жүйелі ұйымдастырылған дидактикалық ойындар баланың сөйлеу мәдениетін ғана емес, қарым-қатынас құзыреттілігін, өзіне сенімділігін және танымдық белсенділігін де қатар дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. *Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын*

- бекіту туралы (2022 ж. 3 тамыз, №348 бұйрық, қазақша PDF).
<https://uba.edu.kz/storage/app/media/Standart/%D0%93%D0%9E%D0%A1%D0%9E%202022/goso-prikaz-348-03-08-2022kaz.pdf>
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы (2022 ж. 14 қазан, №422 бұйрық; Үлгілік оқу бағдарламасы, қазақша PDF).
<https://astana-modern.edu.kz/wp-content/uploads/2023/09/%D0%9C%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%BA%D0%B5-%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%96-%D1%82%D3%99%D1%80%D0%B1%D0%B8%D0%B5-%D0%BC%D0%B5%D0%BD-%D0%BE%D2%9B%D1%8B%D1%82%D1%83%D0%B4%D1%8B%D2%A3-%D2%AF%D0%BB%D0%B3%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%BA.pdf>
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі, Балаларды ерте дамыту институты. 2025-2026 оқу жылында Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі ұйымдары мен мектепалды сыныптарында тәрбиелеу-білім беру процесін ұйымдастыру туралы әдістемелік нұсқау хат (Астана, 2025, PDF).
<https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/08/d-k25.pdf>
4. Жиенбаева С.Н., Адамова М.Е., Сағалиева Ж.К., Ерманова М.Н. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту теориясы мен практикасы (монография). Астана: «Бика» баспасы, 2025, PDF.
<https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2025/08/d3k.pdf>
5. Мукатова Ш.Н. Мектеп жасына дейінгі бала тілін сөйлесім арқылы дамытудағы ойын түрлері мен әдістері. Вестник Инновационного Евразийского университета, 2016, №2 (PDF).
https://vestnik.ineu.edu.kz/files/articles/old/article_331.pdf
6. Тасжурекова Ж.Т., Сейсенова А.Д., Тулебиева Г.Н., Ибатова Г.Б. Ерте және мектепке дейінгі жастағы балалардың тілдік дамуын тексеру әдістері: әдістемелік ұсынымдар (Алматы, 2019, PDF).
<https://special-edu.kz/uploads/files/methodsdoc/2019/kz/%D0%A2%D0%B0%D1%81%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%202019.pdf>
7. Жайлыбаева Ж.Б. Мектеп жасына дейінгі баланың тілін дамытуда дидактикалық ойындардың маңызы (әдістемелік жинақ). Орал, 2020, PDF.
<https://bko.edu.kz/images/2021/doc/02/02.pdf>
8. UNICEF & LEGO Foundation. Learning through Play: Strengthening learning through play in early childhood education programmes (2018, PDF).
<https://www.unicef.org/sites/default/files/2018-12/UNICEF-Lego-Foundation-Learning-through-Play.pdf>

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.